

Edukacja dla zrównoważonego rozwoju Education for sustainable development

Ewa Białek

*Instytut Psychosyntezy, Centrum Wspierania Zrównoważonego Rozwoju Człowieka
ul. Goławicka 1, 03-550 Warszawa, e-mail: instytut@psychosynteza.pl*

Streszczenie

W artykule przedstawiono koncepcję zrównoważonego rozwoju i zdrowia rozpoczynając od jednostki, poprzez jej relacje z innymi, a kończąc na środowisku. Ten sposób widzenia wymaga stworzenia systemu edukacji społecznej, dotyczącej zarówno jednostki jak i grupy (także wychowania i samowychowania), zaczynając od domu i klasy szkolnej. Zaprezentowano szeroki zakres odniesień do literatury, dotyczący podstaw naukowych budujących całościowy obraz siebie i świata oraz wzajemnych relacji człowiek-środowisko, a w nim samoświadomości, podobnie jak duchowej natury człowieka, będącej częścią splotów *anima mundi* i według F. Capry „pajęczyny życia”. Przedstawiono w punktach zasady edukacji przyszłości, prowadzącej do zrównoważonego rozwoju człowieka i ochrony środowiska oraz zachowania go dla przyszłych pokoleń.

Słowa kluczowe: edukacja, zrównoważony rozwój, ochrona środowiska, przyszłość, rozwój człowieka.

Abstract

The article presents a concept of sustainable development and health concentrating first on the individual level, then on relations between humans and finally on the environment. This way of understanding the idea requires creating a whole system of social education in the home and at school for both individuals and groups (also including upbringing and self-upbringing).

The article focuses on a wide range of references in the literature covering the scientific basis for creating a global image of oneself, the world and reciprocal relations between human beings and the environment, especially in aspects of self-consciousness as well as the spiritual nature of humans which is a part of *anima mundi* entanglements or according to F. Capra “the web of life”. Several educational guidelines which ought to lead to the sustainable development of mankind, protection of the environment and its preservation for future generations are presented.

Key words: education, sustainable development, future, development of mankind.

Wstęp

Koncepcja zrównoważonego rozwoju jest pojęciem bardzo szerokim. Wymaga integracji wielu dziedzin, zarówno nauki jak i praktyki, ukazywania tysięcy zależności i punktów widzenia, jak i konkretnych działań społecznych i ich wzajemnego harmonizowania i znajdowania czynników równoważenia. Kluczowym warunkiem wprowadzania w życie zasad zrównoważonego rozwoju, zarówno dla ochrony środowiska przed totalną degradacją jak i zachowania go w niezmiennym stanie dla przyszłych pokoleń jest edukacja społeczna. Została ona

zapisana w wielu dokumentach międzynarodowych i krajowych, jako efekt Konferencji „Szczytu Ziemi” w 1992 roku w Rio de Janeiro. Tego rodzaju edukacja ma dążyć do naprawy ekosystemu od poziomu lokalnego do globalnego, ale także ma spowodować zmianę społecznej świadomości w kierunku innego stylu życia, uczenia każdej indywidualnej jednostki - pojedynczego obywatela - od dziecka / ucznia zaczynając - zrozumienia zasad zrównoważonego rozwoju, nowych zachowań i wartości, które wspierają „zdrowe i efektywne życie w harmonii ze środowiskiem” - powiedziałam na Konferencji Wyszehradzkiej Agendy 21 w 2002 r. (6).

Edukacja do zdrowia i zrównoważonego rozwoju

Obecna prezentacja jest kolejną, dotyczącą kierunków rozwoju pedagogiki w świetle zarówno rozwoju nauk interdyscyplinarnych, widzenia edukacji poprzez pryzmat promocji zdrowia rozumianego holistycznie (bazując na mym naukowym doświadczeniu w sferze medycyny) i całościowego oglądu człowieka i świata.

Co znaczy zrównoważony rozwój? - znaczy harmonijny, naturalny proces wzrostu, odnoszący się do wszystkich sfer funkcjonowania człowieka: zmysłów, fizyczny, emocjonalny, intelektualny, intuicyjny, wolitywny, etyczny, w konsekwencji prowadzący do zbudowania zdrowej osobowości dziecka, dorosłego, rodziny, społeczności i środowiska. Oznacza to, że dotyczy on każdego człowieka. Edukacja do zrównoważonego rozwoju wymaga włączenia indywidualnego rozwoju i samoświadomości. Zdrowe środowisko zaczyna się więc od zdrowego indywidualnego człowieka. Nie możemy mówić o zdrowiu i zrównoważonym rozwoju osobno, pozabawiając ich szerszego kontekstu – bez włączania holistycznie widzianego zdrowia i rozwoju człowieka i planety.

Edukacja tego rodzaju zaczyna się więc od pojedynczej jednostki – promując jej całościowo rozumiane zdrowie i zrównoważony rozwój, co w efekcie przekłada się na aktywność społeczną – dla wspierania zdrowia i zrównoważonego rozwoju.

W centrum uwagi zrównoważonego rozwoju jest człowiek, jego harmonijny rozwój i w efekcie aktywność dla wspierania zdrowego środowiska. Podstawowym priorytetem edukacyjnym staje się zrozumienie pojęcia zdrowia w szerszej perspektywie – od zdrowia indywidualnego do globalnego. Zdrowie wymaga zdolności do efektywnego zarządzania zarówno w kontekście środowiska, poszukiwania zależności zdrowia fizycznego, biologicznego, psychicznego, ekonomicznego i społecznego. Wymusza to uwzględnienie nie tylko czystej wody, powietrza, urządzeń sanitarnych, zdrowego mieszkania itp., ale i indywidualnych postaw, zachowań i wartości, odpowiedzialnej żywności i zdrowego stylu życia, wzajemnych zależności ich od poziomu samoedukacji (samowychowania), świadomości ekologicznej i obywatelskiej.

Świadomość ekologiczna, to także świadomość szeroko pojętego zdrowia. Jest to stałe równoważenie potrzeb zdrowotnych (w tym niematerialnych) człowieka i zachowania zdrowego środowiska. Do tego celu potrzeba głębokiego zrozumienia zasad zrównoważonego indywidualnego rozwoju i obudzenia wewnętrznej motywacji do ich wspierania, a więc kontekstu ja-inni-środowisko. Tego rodzaju podejście umożliwia kształtowanie zdrowych postaw i wartości, które zaczną tworzyć osobową i zbiorową tożsamość, rozpoczynając od pojedynczego człowieka: ucznia, nauczyciela, rodzica,

na zbiorowości – rodzinnej i społeczności lokalnej i otaczającym środowisku kończąc.

Poprzez edukację społeczną, obejmującą wszystkich, zasady zrównoważonego rozwoju mogą przekładać się na konkretną aktywność w danym środowisku: od kształtowania zdrowego stylu życia w klasie, zdrowe zachowania, nawyki, postawy sprzyjające ochronie i wspieraniu zdrowia i życia we wszystkich jego przejawach, poprzez przygotowanie do partnerstwa i współdziałania w szkole, po oddziaływanie rodzinne, zawodowe, na społeczności lokalnej i liderach ochrony środowiska kończąc.

Nie ma bowiem edukacji ekologicznej bez wyjścia od siebie i jednocześnie myślenia globalnego, odczuwania i działania, łączenia tego, co z serca, umysłu i ducha, materialnego świata z głębokimi potrzebami ludzkimi i poszukiwania sensu życia na poziomie indywidualnym i globalnym.

Istotą ekorozwoju jako procesu na poziomie jednostkowym jest zmiana mentalności i hierarchii wartości poszczególnego człowieka z *mieć* (w sensie dóbr materialnych) do *być*, gdzie wartości duchowe, estetyczne, emocjonalne zastępują część dóbr materialnych.

Tego rodzaju podejście staje się naturalnym dla człowieka, ponieważ kontaktuje go z jego głęboką naturą. Oddzielenie człowieka od natury, jako wyraz stworzonego kilkadziesiąt lat temu przez naukę obrazu świata jako maszyny, spowodowało nie tylko brak o nią troski i destrukcyjne zachowania wobec niej, ale także jest powodem wielu znanych chorób, określanych jako „choroby znaczenia” czy „sensu”, włączając depresję, nowotwory i nałogi różnego rodzaju.

W perspektywie holograficznej i systemowej rozpoznaje się w mikrokosmosie człowieka odbicie makrokosmosu, bycie jego małą cząstką, spójną i kompletną organicznego wielkiego procesu. Pozwala to także, dzięki najnowszym osiągnięciom nauki, na dotarcie do duchowego wymiaru, co wymaga nie tylko transformacji i sublimacji energii psychicznej, ale i nadania jej kierunku. Jest to zadanie dla indywidualnej woli każdego człowieka, dla połączenia części, syntezy tego kim jest i co robi w organiczną, większą całość. W ten sposób także zintegrowana edukacja nabiera zupełnie innego wyrazu i wymiaru niż dotychczas – jako integracja wszystkich części osobowości, włączając duchowy aspekt, w jedną harmonijną całość.

Duchowy aspekt człowieka – to to, co czyni nas bardziej ludzkimi, archetyp życia (według Junga), zagłębienie się w codzienne doświadczenie, przekraczanie człowieczeństwa i realizowanie go bardziej całościowo, życie pełnią życia – każdego dnia, „tu i teraz”.

Jak więc ma wyglądać edukacja (wychowanie), aby prowadzić do „nowej jakości człowieka” i jego odpowiedzialnych zadań dla ochrony środowiska i zachowania go dla przyszłych pokoleń?

Wymienię tu zaledwie kilka punktów. Pozostałe znalazły się już w innych publikacjach:

1. Edukacja przyszłości, rozpoczynana „tu i teraz” – to edukacja w sferze serca. Edukacja serca to sztuka wydobywania tego, co uśpione w człowieku, uwidacznianie tego, co jest „nasieniem”, potencjałem w człowieku; ujawnianie charakteru i integracja osobowości, pogłębianie refleksji nad ludzką kondycją. Muzyka, sztuka, opowiadania, listy, pamiętniki, refleksja, poezja – są to formy pracy wewnętrznej, ujawniające duchowe aspekty, pełnię doznań wewnętrznych, tego kim jesteśmy – jasne i ciemne strony naszych emocji, tworzenie filozofii życia i nadawanie mu kierunku i znaczenia, proces humanizacji, ujawnienie dostępu do głębokiej mądrości, poprzez przejście poza ignorancję, jako „płaszczki” wiedzy. W dzisiejszych czasach zredukowaliśmy wewnętrzny świat do umysłowego świata idei i myśli (intelektu) i jednocześnie skurczyliśmy zewnętrzny świat czyniąc go jedynym, najbardziej znaczącym i jednocześnie mierzalnym. Zamiast sceptycyzmu na to, co „nowe”, otworzymy się na wyobraźnię („wyobraźnia jest silniejsza od wiedzy” – powiedział kiedyś A. Einstein). „Dar takiej otwartości na wyobraźnię jest bogactwem i inspirującą obecnością w żyjącym świecie z duszą”. (20).

Jeśli stajemy się bardziej świadomi siebie, to także uświadamiamy sobie, że w każdym momencie życia dokonujemy wyboru 6 parametrów: myśli, odczuć, emocji, oddechu, pożywienia, ruchu. Nasze myśli, odczucia, działania wpływają na całość życia, na jego jakość. Cokolwiek wybieramy – odzwierciedla nas, gdyż jesteśmy częścią ekspresji życia – jesteśmy z nim w rezonansie lub dysharmonizujemy ten rezonans.

2. Edukacja przyszłości powinna być przypomnieniem sobie, że jesteśmy manifestacją natury – w swej osobistej drodze bycia w świecie, indywidualnego zaangażowania, ze swoimi talentami, niepowtarzalnością, adresowaniem do wnętrza – swego serca, bliskości doświadczenia, piękna, wzajemnych relacji z sobą, innymi i naturą. Winna korzystać zarówno z osiągnięć psychologii – badania lub porządku (logos) duszy (psyche), ekopsychologii – syntezy psychologii i ekologii; jak i kosmologii – prowadząc nas do większego punktu zrozumienia ludzkiego miejsca w naturze.

3. W kontekście przytoczonych danych wychowanie staje się także wychowaniem dla przyszłości, nie tyle kształtowaniem osobowości, ile wspomaganie wzrostu wzwyż, osiąganiem wyższego poziomu rozwoju jednostki. Artykułuje to wielu uczonych, w tym m.in. A. Karpiński¹ czy J. Gnitecki².

¹ Karpiński A., *Dokąd zmierzasz człowieku? Model edukacji dla przyszłości*, Warszawa 2002.

² Gnitecki J., *Globalistyka*, Poznań 2002.

Człowiek, będąc duchowym bytem, nie może zaniedbywać więc duchowego wymiaru w sobie, a wprost przeciwnie, skupić na nim swoją uwagę. Według A. Bruhlmeiera³ „autentyczność ducha i duchowość pozwala inaczej spojrzeć na to, co materialne”, a Jan Paweł II głosił, że „wiedza powinna otwierać dostęp do wyższego porządku prawdy, do zrozumienia całościowej wizji świata i człowieka, prawdy o człowieku i Bogu”.

4. W poznaniu duchowym podejście intelektualno-pojęciowe często zawodzi, dlatego też niezbędnym jest doskonalenie poznania symbolicznego: intuicji, wyobraźni, fantazji, widzenia bezpośredniego, wglądu wewnętrznego. Według B. Pascala *rozum nie jest zdolny poznać Boga, Wartość Najwyższą; może to uczynić jedynie „porządek serca”*. I tutaj zbliżamy się znowu nie tylko do odkryć nowoczesnej neurokardiologii, ale i mistyki.

Dzięki uświadomieniu sobie duchowej natury ludzkiej, każdy człowiek może kontaktować się z różnymi poziomami siebie samego, wzrastając duchowo, podwyższając swoją świadomość, „odżywiając” swój duchowy wymiar, aż do osiągnięcia (za A. Szyszko-Bohuszem) – Uniwersalnego Stanu Świadomości, podlegającego według J. Gniteckiego Uniwersalnym Prawom Wartości i Prawom Kosmosu⁴. Ten stan daje poznanie bezstronne, nie skażone żadnymi osądami czy wartościowaniem.

Według licznych uczonych, w tym D. Parego i R. Llinasa, świadomość istnieje sama w sobie, ale może być też modyfikowana z zewnątrz. Jest procesem transcendentnym, umożliwiającym kontakt z rzeczywistością głębszą i bogatszą, co potwierdza zapatrywania myślicieli różnych ścieżek duchowych, podobnie zresztą jak E. Kanta, G.F.Hegla czy A.Schopenhauera.

Istnieje bogata literatura dotycząca dotarcia do rzeczywistości ostatecznej. Wyższe stany świadomości i mistyczne przeżycia wg J. Kozielleckiego⁵ i H. Romanowskiej-Łakomy^{6,7} nie są czymś wyjątkowym i są dla normalnych ludzi dostępne w szerszym zakresie niż się sądzi potocznie. Jest to wspólnym z badaniami A. Szyszko-Bohusza – doprowadzenia umysłu od świadomości potocznej do najwyższych możliwości, do stanu uniwersalnego (Uniwersalnego Stanu Świadomości), co można tłumaczyć zjednoczeniem ludzkiego i transcendentnego (Boskiego) wymiaru.

Warto przytoczyć tutaj najnowsze badania neurofizjologii na temat świadomości jak i powstałe w związku z nimi hipotezy. Świadomość pojawia się

³ Ibidem.

⁴ Gnitecki J., *Uniwersalne prawa kosmosu*, Poznań, 1994.

⁵ Ibidem.

⁶ Romanowska-Łakomy H.: *Prawda wewnętrzna. Psychologia fenomenologiczna osoby*, Wydawnictwo Psychologii i Kultury, 1996.

⁷ Romanowska-Łakomy H.: *Psychologia doświadczeń duchowych*. Eneteia, Warszawa, 1996.

w mózgu, ponieważ neurony obdarzone są protoświadomością. Inteligencja duchowa nadaje umysłowi aspekt transcendentny, który sprawia, że nasze korzenie, jeśli nie sięgają głębiej, na pewno docierają do poziomu innych istot żywych, a nawet jednokomórkowych form życia. Nasza inteligencja duchowa pochodziłaby zatem od życia jako takiego. Protoświadomość zdaje się być jednakże fundamentalną właściwością wszechświata i korzenie świadomych istot ludzkich sięgałyby wtedy początków samego wszechświata. Nasza duchowa inteligencja daje nam więc oparcie w kosmosie, a życie znajduje cel i znaczenie w obrębie kosmicznych procesów ewolucyjnych (D. Zohar⁸).

Próżnia kwantowa – to stan energetyczny tła, źródło wszystkiego co istnieje – jako ostatni z transcendentnych bytów realnych, które może opisać fizyka. Z tej próżni wyłania się tzw. pole energetyczne Higgsa, będące początkiem wszelkich pól i cząstek elementarnych wszechświata. Jeśli protoświadomość jest fundamentalną właściwością wszechświata, jest ona też obecna w polu Higgsa. „Próżnia kwantowa przypominałaby więc immanentnego Boga, mieszkającego we wszystkim, co jest. Wobec tego w Bogu mają źródło oscylacje nerwowe – podstawa ludzkiej świadomości i duchowej inteligencji. Bóg jest zatem prawdziwym centrum naszej jaźni, a źródłem sensu jest ostateczny sens wszelkiego istnienia” – pisze D. Zohar⁹.

Długoletnie badania A. Szyszko-Bohusza dowodzą, że czysta świadomość stanowi Pierwotną Substancję Duchową, podstawę, źródło wszelkiej rzeczywistości i manifestacji, niezrodzoną, wyłaniającą z siebie wszelkie przejawy istnienia, nazywaną Bogiem, lub Uniwersalnym Umysłem. Łącząc się w procesie ewolucji z materią, przenika ją, tworząc poszczególne zróżnicowane formy, począwszy od jednokomórkowców aż do człowieka.

Uniwersalny Stan Świadomości lub Stan Niepodlegający Zmianom według A. Szyszko-Bohusza¹⁰ to zjednoczenie świadomości człowieka z Absolutem, najwyższą, pierwotną i wieczną świadomością, mieszczącą w sobie wszelką rzeczywistość (zjednoczenie duszy z Bogiem, Nirwana, Satori itp.). Jest to odczuwany stan jedności życia, samourzeczywistniania się, wszechobecności jedynej świadomości, rzeczywistości transcendentalnej, która świadczy o tożsamości wszelkiego życia i jedynej świadomości. Stan ten doświadczany był zawsze przez ludzi niezależnie od okresu historycznego, tradycji kulturowej i religijnej, wieku, płci etc.

⁸ Zohar D.: Zohar D.: *Quantum Self. Human Nature and Consciousness defined by the New Physics*, Quill. New York, 1990.

⁹ Zohar D., Marshall I.: *Inteligencja duchowa*. Dom Wydawniczy REBIS, Poznań, 2001.

¹⁰ Szyszko-Bohusz A.: *Nieśmiertelność genetyczna. Czy dziedziczymy świadomość?* Kraków, 1996.

A. Szyszko-Bohusz¹¹ uważa, że życie oraz świadomość są ze sobą tożsame. Od prapoczątku ciągłość życia nie uległa przerwaniu, gdyż jak dowodzi autor, Duchowa Substancja Życia (Substancja Pierwotna) trwa nadal, nie tracąc swej tożsamości, gdyż przenika wszelkie organizmy w procesie ewolucji. Wszystkie cechy i właściwości nabyte są jedynie zewnętrzną modyfikacją, nie mającą wpływu na tożsamość Pierwotnej Substancji Świadomości.

Obydwa przytoczone opisy, zarówno D. Zohar jak i A. Szyszko-Bohusza są ze sobą wyjątkowo spójne. Najnowsze badania naukowe wskazują na istnienie centrum jaźni. Jego unifikujące działanie w mózgu i sercu jak i kosmicznej rzeczywistości jest źródłem duchowej inteligencji. Poznanie go, doświadczanie, jest kluczem do spotęgowania duchowej inteligencji. *Centrum jaźni* - to głęboka jaźń będąca źródłem wszystkiego, co wiemy i czym jesteśmy, indywidualnej syntezy i transformacji. C.G. Jung, a szczególnie R. Assagioli¹² przedstawiali jaźń jako środek osobowości, integrujący i transformujący aspekt osobowości, syntezy przeciwieństw, w religii nazywany duszą, duchową naturą człowieka, to, kim jest i kim się staje.

Z powyższych przytoczonych – dość okrojonych z konieczności badań i hipotez, wyraźnie widać, że ograniczanie się do racjonalnych racji jest ułomne. Stworzone kilkadziesiąt lat temu, czy nadal egzystujące 50 lat wstecz wizje świata, bazujące na intelekcie, są w dzisiejszych czasach nie do przyjęcia. Należy je więc porzucić. Nauka poczyniła ogromne postępy (szczególnie fizyka kwantowa, neurofizjologia, psychoneuroimmunologia, neurochirurgia), czemu nie da się zaprzeczyć. Jeśli więc na serio myślimy o poznaniu czegokolwiek, nasze metody badawcze powinny być zaadaptowane do natury fenomenu, który chcemy zrozumieć. „*Cel nauki powinien być pierwszym ponad ustanowione metodologie*” – napisał Prof. I. Barrus z University of Western Ontario (2).

5. Edukacja ma wspierać w człowieku wycucie dobra ludzkiego życia i etykę czci dla życia. Nie ma ono nic wspólnego z intelektem – dobro (podobnie jak radość czy miłość itp.) się czuje – nie myśli. Etyka czci dla życia (za A. Schweitzerem) pochodzi z poziomów transpersonalnych, wzrastania człowieczeństwa w człowieku – za H. Romanowską-Łakomy, podobnie jak i odpowiedzialność za swe działania, nawet jeśli było to tylko myślenie.

Stosunki społeczne obrazują obecny obraz świata. Agresja i przemoc toczy się siłą rozpędu – ponieważ jest rozpedzono (media, brak światłych, widzących skutki – dalekowzrocznych – wizjonerów). Wszystko to, co obecnie widzimy wymaga więc dokładnej

¹¹ Szyszko-Bohusz A., *Teoria nieśmiertelności genetycznej. Naukowe uzasadnienie uludy śmierci*, Kraków 2006.

¹² Assagioli R.: *Psychosynthesis. A Manual of Principles and Techniques*. Aquarian/Thornsons, 1965.

rewizji i stworzenia nowej wizji edukacji, opartej o całościowy obraz świata i jego duchowe aspekty. Profesor J. Aleksandrowicz¹³ dedykował swą książkę *U progu medycyny jutra* wszystkim: „*ma ona dotrzeć do świadomości rządzących i rządzonych, nauczających i nauczanych, leczących i leczonych, wypełniając lukę w dziedzinie ustawicznej edukacji zdrowotnej. I to jest zadaniem ludzi nauki jutra, którzy nie zadowolą się tylko gromadzeniem wiedzy, ale wiedzy tej użyją i to wyłącznie, dla ludzkiego dobra*”.

6. Edukacja ma stać się nauką i sztuką rozwoju świadomości. Oprócz materialistycznej rzeczywistości naukowcy akceptują obecnie coraz częściej istnienie transcendentnej rzeczywistości (nie badanej dotychczas naukowo), jak i istnienie jej na podstawie mistycznych doświadczeń (także poza ciałem), jak i skupianie się na wewnętrznym doświadczeniu (introspekcji) (2).

Według materialistycznego podejścia – świadomość to stale coraz więcej informacji, stale „coś o czymś”. Sama świadomość nie jest tu istotna, istotny jest raczej proces fizjologiczny i rachunkowy. Świadomość według najnowszych interpretacji jest manifestowana jako duchowa przestrzeń wewnątrz każdej osoby, bardziej rzeczywista niż fizyczność, klucz do osobistego wzrostu (stany świadomości i istnienie uniwersalnej świadomości). Świadomość opisuje poziom na którym znajduje się umysł lub percepcję, która jest określana przez samoświadomość. Jako ludzie jesteśmy świadomi, że jesteśmy świadomi. Także wiemy, że wiemy.

Według P. Shepharda¹⁴ w każdym indywidualnym człowieku znajduje się „tajemnicza osoba”, która jest niezniszczalna, czekająca na połączenie jej z naturą. W tym sensie cała psychologia jest „dziecięcą psychologią” – krytycznym studium naszej wrodzonej natury. Została ona zignorowana przez klasyczną psychologię i trzeba ją od nowa odkryć. D. Stern sugeruje, że w każdym z nas istnieje rdzeń ja (core self). Jest on potencjalnie dostępny dla pozostałej części osobowości w toku życia. Tym rdzeniem jest osobowe ja w psychosyntezie, mające połączenie z Wyższym Ja.

7. Edukacja „jutra” ma szerszy kontekst: ekologiczną koncepcję rozwoju i ekopsychologiczny aspekt. Przynosi ona imperatyw polityczny dla społecznych akcji ochrony dzieci i wspomagania ich rozwoju. Dziecko harmonijnie wspierane w trakcie wychowania jest w stanie rozwijać swój sens tożsamości, miejsce do którego zmierza, przestrzeń, która tworzy strukturę do jego indywidualnych doświadczeń.

Ekopsychologia (ekopsychosynteza) mówi, że uzdrawianie siebie i planety idą ze sobą w parze.

8. Ogólna teoria systemów jest drogą widzenia systemowego, która wchodzi do każdej dziedziny nauki od fizyki po psychologię. Powinna też swym wpływem objąć edukację. Stajemy się świadomi łączącego nas przepływu energii, materii i informacji i widzenia form życia jako wzorców w tym przepływie.

F. Capra (13) w swych pracach stara się stworzyć nowy naukowy język aby opisać relacje psychologiczne, biologiczne, fizyczne, społeczne i kulturalne fenomenu życia i stworzyć holistyczną teorię żywych systemów, „pajęczynę życia” (the web of life). W swej książce pod tym właśnie tytułem Capra oferuje radykalną syntezę – teorię kompleksowości, chaosu, właściwości organizmów, systemów społecznych i ekosystemów, kładąc fundamenty pod politykę ekologiczną, aby zbudować zrównoważone społeczności, bez zmniejszania możliwości życia dla przyszłych generacji. Głęboka ekologiczna świadomość różnicuje fundamentalne wzajemne zależności wszystkich fenomenów i staje się faktem, że jako indywidualności i jako społeczeństwo jesteśmy zanurzeni w procesach natury.

Poprzedni antropocentryczny paradygmat zmienia się więc w nowy ekocentryczny (scentrowany na Ziemi), wprowadzając także wartości - eko-etyczne standardy do nauki, a tym samym do edukacji. Wprowadza on także psychologiczne połączenia między ekologiczną percepcją świata i odpowiadającym temu zachowaniom (a nie logicznym dywagacjom).

Jeśli mamy głęboką ekologiczną świadomość bycia częścią „pajęczyny życia”, wtedy mamy potrzebę, a nie powinność do otaczania troską żyjącej natury (J. Macy, W. Fox – transpersonalna ekologia, T. Roszak – ekopsychologia). Poprzez zaangażowanie w nową wizję rzeczywistości ekologicznej w sensie głębokiej ekologii, podkreślamy, że życie jest jej głębokim centrum. W tym sensie głęboka psychologia staje się tożsama z głęboką ekologią.

Jest to bardzo ważny punkt dla nauki, ponieważ w starym systemie fizyka była modelem i źródłem metafor dla innych nauk. Fizyka straciła obecnie swoją rolę jako nauka dająca najbardziej fundamentalny obraz rzeczywistości. Zastąpiły ją nauki zajmujące się życiem.

Klucz do wszechstronnej (ogólnej) teorii żyjących systemów leży w syntezie różnych podejść, tj. zarówno badaniu struktury (mierzeniu) jak i badaniu form (wzorców – tworzenie map)

Jak pisze F. Capra dla zrozumienia wzorca musimy przygotować mapę konfiguracji relacji. Innymi słowy: struktura łączy ilość, podczas gdy wzorzec łączy jakość (13).

Przy tego rodzaju podejściu można by zadać pytanie: Co jest zniszczone, gdy organizm jest rozczłonkowany? Odpowiedź byłaby następująca: to zagubił

¹³ Aleksandrowicz J., Duda H.: *U progu medycyny jutra*. Oficyna Wydawnicza STON, Warszawa 1991.

¹⁴ Shepard P.: w Baruss I.: *Authentic knowing. The Convergence of Science and Spiritual Aspiration*. Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 1996.

się wzorzec. Składniki pozostały, ale została zniszczona konfiguracja relacji między nimi i organizm umiera.

Życie to coś więcej niż materialność, coś co jest nieredukowalne – to według Capry wzorzec organizacji, wzorzec zrozumienia życia. Czy istnieje więc wspólny wzorzec organizacji, obecny we wszystkich żywych systemach? Według Capry i Bohma jest nim wzorzec sieci (układu). Samoorganizacja i samoregulacja są ściśle powiązane z siecią. Wzorzec życia jest wzorcem sieci zdolnej do samoorganizacji.

Odkrycie psychosomatycznej sieci nasuwa jednocześnie wniosek, że system nerwowy nie jest hierarchicznie ustrukturyzowany i że zarówno peptydy, jak i mentalna, emocjonalna i biologiczna aktywność grają tu swe role. Identyfikując percepcję z całym procesem życia, włączając emocje i zachowania i rozumiejąc je jako proces, który jest przekazywaniem informacji, a nie jedynie umysłową reprezentację zewnętrznego świata – musimy radykalnie poszerzyć nasz naukowy ogląd i stworzyć do niego filozoficzną podbudowę.

Aby uzyskać pełne człowieczeństwo musimy, według Capry i Bohma, doświadczyć łączności z całą siecią życia. Ponowne rozpoznanie sieci życia znaczy budowanie i odżywianie zrównoważonej społeczności, w której możemy zaspokoić potrzeby i aspiracje bez zmniejszenia szans przyszłych pokoleń. Aby to osiągnąć, musimy nauczyć się od roślin, zwierząt i mikroorganizmów, także świata nieożywionego podstawowych zasad ekologii – stać się ekologicznie świadomymi, zrozumieć ekosystem i użyć go do tworzenia zrównoważonych ekologicznie siedlisk ludzkich. Potrzebujemy odnowić nasze społeczności, włączając edukacyjne skupiska.

9. Podstawa edukacji „jutra” to także odkrywanie wzajemnych zależności (szeroka sieć relacji – pajęczyna życia, natura wszystkich ekologicznych relacji, współpraca). Zachowanie każdego żyjącego członka ekosystemu zależy bowiem od zachowań innych. Sukces każdego jest włączony w sukces innych, zarówno indywidualności jak i społeczności jako całości. (od części do całości, od obiektu do relacji, od zawartości do wzorca).

Cykliczna natura ekologicznych procesów jest podstawową zasadą ekologii. Będąc otwartym systemem, wszystkie organizmy w ekosystemie produkują odpady, ale to, co jest odpadem dla jednych, jest pożywieniem dla innych, stąd ekosystem jako całość pozostaje bez odpadów.

Ekosystem według Capry zależąc od indywidualnych organizmów, nie jest całkowicie zamknięty, szanując przepływ materii, podczas gdy będąc otwarty – szanuje przepływ energii. Cykliczna wymiana energii i źródeł w ekosystemie jest równoważona przez rozprzestrzeniającą się współpracę. Pajęczyna życia jest ruchomą siecią. Brak elastyczności manifestuje się jako stres, który przedłużając

się, niszczy system. Potrzeba więc znalezienia optymalnych wartości dla ruchliwości systemu.

Bohm (11,12) wprowadza do opisywanego systemu ruch, który implikuje porządek, w którym każdy element zawiera całościowość uniwersum. Ten koncept całościowości zawiera zarówno materię jak i świadomość.

„Każda zmiana znaczenia jest zmianą w bycie. Jesteśmy całością naszych znaczeń”(cyt. 11)

Zmiana znaczenia jest niezbędna do zmiany obrazu świata, ale ta zmiana musi zacząć się w jednostce. Istnieją możliwości transformacji relacji między ludźmi, ale także głębokiej natury świadomości, w której te relacje zachodzą. Wymaga to więc przemiany siebie samego, własnej świadomości w kierunku całościowego pojmowania siebie i świata, właśnie wspomnianej wyżej edukacji siebie samego (samowychowania).

W *Integralnej psychologii* K. Wilber powołuje się na R. Assagioli'ego, jego „psychologię wyżyn” oraz „psychologię głębi”. Jest to podział w stosunku do racjonalnego poziomu ja – ego. Wszystko poniżej ego (archaiczne impulsy, emocje, magiczne-mityczne fantazje) staje się częścią „psychologii głębi”, która obecnie znaczy niższa, prymitywna psychologia; a wszystko co jest powyżej ego (dusza lub duch) jest częścią psychologii wyższej/wyżyn. W tej metaforze ewolucja jest wzrastaniem świadomości od materii do ciała i umysłu, od duszy do ducha, a zstępowanie jest schodzeniem świadomości poprzez te poziomy – do materii. *Regresja* jest ruchem przeciw w linii ewolucyjnej, podczas gdy rozwój jest ruchem w kierunku.

Jako istoty duchowe jesteśmy częścią anima mundi. Indywidualność i uniwersalność są komplementarne; indywidualność jest bowiem częścią uniwersalności. Musimy racjonalne myślenie uzupełnić o relacyjne myślenie, jak i zrozumieć, że nie ma różnicy między Planetą i nami.

„Wszystko co żyje, nie wyłączając świata roślin, pojawia się z ciemności i chociaż istnieje naturalna tendencja do podążania w kierunku światła, niemniej wymaga bezpieczeństwa ciemności do wzrostu”(1). To zdanie jest wyjątkowo znamienne, właśnie dla edukacji, której efekty pojawiają się dopiero „po czasie”, a cały proces odbywa się właśnie „w ciemności”.

Literatura

1. ARENDT H., *The Crisis in Education. Between Yesterday and Future*, New York, 1995.
2. BARUSS I., *Authentic knowing. The Convergence of Science and Spiritual Aspiration*. Purdue University Press, West Lafayette, Indiana, 1996.
3. BIAŁEK E., *U progu edukacji jutra w: Edukacja a wizje świata*, pod red. J. Kwapiszewskiego, Słupsk 2002.

4. Białek E., *Quo vadis homo sapiens? w: Edukacja wobec wartości*, red. Naukowa J. Kojkoł, P.J. Przybysz, Gdynia 2002.
5. BIAŁEK E., *Nowa pedagogika – edukacja siebie samego*. Materiały konferencyjne VII Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Edukacja wobec wyzwań kulturowo-cywilizacyjnych. Akademia Marynarki Wojennej Gdynia V, 2002.
6. BIAŁEK E., *Sustainable Development and New Ways of Education*, Visegrad Agenda 21. Transition from Centrally Planned Economy to Sustainable Society?, Institute for Environmental Policy, 2-4 April 2002, Prague.
7. BIAŁEK E., *Nowa psychologia i nowa pedagogika – psychosynteza w edukacji*. Materiały konferencyjne VII Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej „Edukacja wobec wyzwań kulturowo-cywilizacyjnych. Akademia Marynarki Wojennej Gdynia V, 2002.
8. BIAŁEK E., *Wychowanie do i dla wartości w: Wokół filozofii wychowania*, Słupsk, 2000.
9. BIAŁEK E., *Holistyczne podejście do zdrowia – nowy model wychowania w: Wychowanie dla przyszłości*, Słupsk 2000.
10. BIAŁEK E., *Psychosynteza – edukacja do zrównoważonego rozwoju człowieka i środowiska w: Edukacja. Tradycje, rzeczywistość, przyszłość*, Szczecin, 2005.
11. BIAŁEK E., *Nowe wyzwanie edukacyjne - edukacja zintegrowana – psychosynteza w: Perspektywy i kierunki rozwoju pedagogiki*, Polskie Towarzystwo Pedagogiczne, Kraków – Poznań 1999.
12. BLOOM H., *Holistic Revolution*, Allen Lane, The Penguin Press, 2000.
13. BOHM D., *Wholeness and the implicate order*, Ark Paperbacks, London, NY, 1980.
14. BOHM D., Edwards M.: *Changing Consciousness*, HarperCollins, San Francisco, 1991.
15. CAPRA F., *The Web of Life*, Harper Collins Publishers, London, 1996.
16. FIGURA M., *O potrzebie wychowania serca. w: Dokąd zmierzasz człowieku? Model edukacji dla przyszłości*, red. E. Białek, SEdP Warszawa, 2002.
17. KARPIŃSKI A., *Edukacja dla przyszłości. Problemy i metody w: Dokąd zmierzasz człowieku? Model edukacji dla przyszłości*, red. E. Białek, SEdP, Warszawa, 2002.
18. MACY J., *World as Lover, World as Self*. Parallax Press, Berkeley, 1991.
19. MAYOR F., *Przyszłość świata*, Fundacja Studiów i Badań Edukacyjnych, Warszawa 2001.
20. MILLER J., *The holistic Curriculum*, OISE Press, 1996.
21. MIRSKI A., *Wkład współczesnej psychologii do badań nad etyką uniwersalną w: Ekologia ducha*, Biblioteka Dialogu. Centrum Uniwersalizmu przy Uniwersytecie Warszawskim, Polska Federacja Życia, Warszawa, 1999.
22. MOORE T., *The Education of the Heart*, HarperCollins Publishers, New York, 1996.
23. MOSS E., *Seeing Man Whole – A New Model for Psychology*, The Book Guild Ltd, Sussex, 1991.
24. NAJDER-STEFANIAK K., *Pedagogika czasu przemian w: Dokąd zmierzasz człowieku? Model edukacji dla przyszłości*, SEdP, Warszawa, 2002.
25. ORNSTEIN R., *The Evolution of Consciousness*, Prentice Hall Press, New York, 1991.
26. PASTERNAK W., *O pedagogice wyższych stanów świadomości*, Zielona Góra 2003.
27. PENROSE R., *The Emperor's New Mind*, Oxford Press, Vintage, 1989.
28. Raport dla UNESCO Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku pod przewodnictwem J. Delorsa: *EDUKACJA. W niej jest ukryty skarb*, Stowarzyszenie Oświatowców Polskich Wydawnictwa UNESCO, Warszawa, 1998..
29. ROSZAK T., *Ecopsychology. Restoring the Earth/Healing the Mind*, Sierra Club Books, San Francisco, 1995.
30. SIEMEK M., *Dwa modele dialogu w: Krakowiak J.L.: red. Ekologia ducha*, Biblioteka Dialogu. Centrum Uniwersalizmu przy Uniwersytecie Warszawskim, Polska Federacja Życia, Warszawa, 1999.
31. SZYSZKO-BOHUSZ A., PASTERNAK W., *Nowa filozofia człowieka i nowa pedagogika*, Dydaktyka Literatury XX, Zielona Góra 2000.
32. URBANSKI S., *Ekologia ducha ludzkiego w: Krakowiak J.L.: red. Ekologia ducha*, Biblioteka Dialogu. Centrum Uniwersalizmu przy Uniwersytecie Warszawskim, Polska Federacja Życia, Warszawa, 1999.
33. WILBER K.: *Integralna psychologia*, Warszawa, 2002.